

УДК 372.3(438)

Б.В. МАЖЕЦ,
*кандидат філологічних наук, ад'юнкт кафедри педагогіки
Вищої школи бізнесу в Домброві Гурнічей (Польща)*

ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПОЛЬЩІ

У статті проаналізовано аналіз діяльність дошкільних навчальних закладів, яка спрямована на протидію дискримінації. Наведено результати звітів у цій сфері, а також результати оцінки, проведеної в польських дошкільних навчальних закладах. Вони вказують на широкий спектр дій, які виконують вчителі, директори і батьки з метою запобігання виникненню дискримінації за ознакою раси, національності, віросповідання, статі тощо.

Ключові слова: протидія дискримінації, дошкільний навчальний заклад, суспільні норми, розвиток відносин.

Постановка проблеми. У громадському дискурсі все частіше постають питання рівного ставлення до всіх людей, боротьби з дискримінацією, забезпечення рівних можливостей та культурного різноманіття. Питання превенції насильницьких дій, громадянської освіти та особливих освітніх потреб є паралельними, але не тотожними з огляду на необхідність забезпечення рівних шансів для всіх і протидії дискримінації в освіті. Увага та емоційна сфера дітей, які не відчують себе безпечно і комфортно в дитячому садку, концентрується на образах та ситуаціях, що сприймаються як загроза.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Звіт Товариства антидискримінаційної освіти та підсумкові результати дослідження вказують на те, що в школах дискримінація є досить поширеним явищем [2]. У той же час в небагатьох школах вона зустрічається з наявністю протидії даному явищу або адекватною профілактичною діяльністю: «Незважаючи на чіткі прояви насилля, причиною якого є «відмінність», «відчуженість» однієї особи, виховні, профілактичні, програми протидії насиллю здаються «сліпими» з огляду на цю проблему, а вчителі (в ширшому розумінні - інституція школи) вказують на відсутність потреби вирішення такого роду насилля чи конкретних передумов, щоб їм протидіяти» [2, с. 260].

Перш за все варто розглянути наукові підходи щодо тлумачення поняття дискримінація. У літературі існує багато визначень цього феномена, найчастіше вказано, що «дискримінація – це переслідування окремих осіб чи суспільних груп або ж обмеження їхніх прав з погляду на расу, національність, віросповідання, стать тощо.» [1, с. 516]. Таке явище найчастіше розпочинається зі словесної дискримінації, а закінчується проявами насилля щодо іншої особи. Тому важливу роль у формуванні антидискримінаційних відносин відіграють дорослі: батьки, вчителі та опікуни дітей. Саме від них залежить те, яким чином відреагує дитина, стикаючись з дискримінацією у своєму оточенні. Чи дозволить вона проявити дискримінацію стосовно себе, чи буде протестувати, спостерігаючи таке ставлення до інших?

Одним зі шляхів превенції явища дискримінації серед дітей є навчання їх толерантності. Це дуже важливо, тому що вміння прийняти чийсь відмінність дає більше можливостей щодо розвитку в освітній галузі та інших аспектах життя. Допоміжним чинником досягнення успіху на сучасному етапі розвитку суспільства є вміння розуміти і цінувати відмінність. Це виправдовує доцільність навчання толерантності дітей дошкільного віку, а саме толерантність до різниці між людьми, мотивами їх поведінки.

Про важливість явища дискримінації для Польщі свідчить той факт, що в додатку до Розпорядження міністра національної освіти від 6 серпня 2015 року Про вимоги для шкіл і освіти [8] в п'ятій частині «Виховання відносин і повага до соціальних норм поваги» на початковому рівні (якому повинен відповідати кожен дитячий садок), записано: «У дошкільному навчальному закладі реалізується діяльність щодо запобігання дискримінації за участю всього колективу дитячого садка».

У програмі дошкільної освіти також йде мова про створення умов, що сприяють спільній та злагодженій діяльності у процесі навчання та виховання дітей з різними інтелектуальними та фізичними можливостями. Для досягнення цієї мети необхідним є проведення та документування педагогічних спостережень, які відображатимуть рівень розвитку дитини і допоможуть визначити напрями діяльності. Важливу роль у цьому аспекті відіграють також цікаві, відповідні до поставлених цілей, методи (розумова гімнастика П. Деннісона, метод Von Depart, комп'ютерні програми, аутотренінг А. Полендера, метод звукових символів, педагогіка гри, діяльність в безпосередньому контакті з природою, арт-терапія) і форми роботи з дитиною та підбір дидактичних засобів.

Варто акцентувати увагу на тому, що, якщо в дитячому садку знаходиться інтеграційна група, де зустрічаються здорові діти та діти з обмеженими можливостями, то під час організації занять слід пам'ятати, що діти з нормальним станом здоров'я реалізують свої потреби, інтелектуальні та психічні можливості на підставі зворотного зв'язку та взаємної вигоди. Що стосується дітей з обмеженими можливостями, то група задовольняє їхні психічні потреби, соціалізує, мобілізує та вчить долати труднощі. У свою чергу, у дітей з нормальним станом здоров'я спонтанно формуються навички опіки, розуміння, вміння сприймати потреби інших людей. Пріоритетним при цьому відношенні є також систематичне співробітництво з батьками і професіоналами.

Антидискримінаційна освіта може мати місце як під час реалізації програм навчання, так і під час позаурочних занять. Це можуть бути, наприклад, фестивалі, тематичні конкурси, демонстрації фільмів, дискусії або екскурсії. Форма і зміст повинні бути підібрані відповідно до навчального плану і потреб, передбачених у локальному контексті функціонування дитячого садка. Трапляється так, що навчання основам здоров'я, екології чи проведення благодійних акцій розглядаються дитячими садками як антидискримінаційні заходи й подані у звітах до Системи оцінки освіти [3, с. 263–361].

Відсутність розуміння, чим саме є антидискримінаційна освіта, може спричинити помилкові уявлення або дискусії, що призведе до її неприйняття. У ст. 70 Конституції Польщі [4] говориться: «Кожна людина має право на освіту. Навчання до 18 року життя є обов'язковим». На практиці це означає, що кожна неповнолітня дитина незалежно від національності, наявності чи відсутності польського громадянства, знання польської мови, сексуальної орієнтації, віросповідання, ступеня фізичних або інших характеристик, має право відвідувати школу і держава повинна створити всі необхідні умови для навчання і розвитку цієї особистості на рівні з іншими дітьми. Як протидія дискримінації в дошкільному навчальному закладі, так і антидискримінаційна освіта в школі, є реалізацією мети, що заявлена в Законі про систему освіти: «Школа повинна створити для кожного учня необхідні умови для його розвитку, підготувати його до виконання сімейних та громадянських зобов'язань на основі принципів солідарності, демократії, терпимості, справедливості й свободи» [7].

З 2015 р. боротьба з відчуженням та дискримінацією, акцентування уваги на дискримінації стали одними з важливих вимог для шкіл та дитячих садків. Про це говориться в Розпорядженні міністра національної освіти «Про педагогічний контроль» від 27 серпня 2015 р. [6].

Система оцінювання освіти – це один зі шляхів вирішення зазначеної проблеми, впроваджений в систему польської освіти Розпорядженням міністра національної освіти від 7 жовтня 2009 р. «Про педагогічний контроль» (Офіц. друк. видання від 2009 року., № 168, поз. 1324). Оцінка освіти – це інструмент, що слугує дослідженню та підвищенню якості роботи шкіл, дошкільних та інших навчальних закладів.

Як вказують організатори Системи оцінювання освіти, ці вимоги визначають бажаний стан освітньої системи, формулюють ключові цілі й завдання, однак не виключають усі

можливі проблеми, пов'язані з обов'язками дитячих садків і шкіл для учнів і батьків. Вони натомість вказують на стратегічні та пріоритетні напрямки діяльності, які відносяться до проблем, що стоять перед сучасним суспільством.

Формулювання мети. У статті наведено результати досліджень, які проведено у 2010-2015 рр. у рамках зовнішньої освіти¹ в державних дитячих садках в межах вимог «Допомога розвитку дітей з урахуванням їх індивідуальної ситуації в дошкільних навчальних закладах», зокрема в рамках дослідження: «Протидія дискримінації в дитячих садках за участю цілої спільноти закладу». Серед громади дитячого садка (батьки, директори і вихователі дитячого садка) проведено анкетування, індивідуальне та групове інтерв'ювання, що стосується антидискримінаційної діяльності, та здійснено їх аналіз. Варто зазначити, що багато хто під антидискримінаційною діяльністю розуміє виключно реакцію, яка виникає на виявлені випадки дискримінації, тому часто спрацьовує механізм «немає проблеми – не потрібне і розв'язання».

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження у груповому інтерв'ю взяли участь 929 вчителів, яким пропонувалося надати відповідь на два питання. Перше з них стосувалося спостереження ними в дитячому садку будь-якої дискримінації серед дітей, а друге – типу дискримінації з огляду на матеріальний стан, походження, стать, обмежені можливості чи щось інше. Здебільшого вчителі відповіли, що їм доводилося стикатися з дискримінацією, а деякі навели навіть кілька прикладів:

«Була ситуація, коли до нас прийшов один хлопчик без руки, другий – без пальців. На початку вересня ми провели превентивні заняття (бесіду) про відмінність і особливості людей з обмеженими можливостями».

«Є діти, чий батьки мають інше віросповідання, і дотримання католицьких традицій викликали у них різні емоції (батьки не могли порозумітися щодо питань віри).

«Переконуємо дітей, що одяг не є важливою ознакою, що потрібно поважати один одного, адже хтось може стати нашим товаришем, незважаючи на те, як виглядає».

«У нас є дівчинка з вадами слуху, але діти допомагають їй розвиватися, не дискримінують її, знаючи, що вона має проблеми зі слухом» [5].

Наведені приклади стосуються переважно відмінностей дітей щодо їх інвалідності, віросповідання, рівня матеріального забезпечення, однак у всіх ситуаціях вчителі вказали, яким чином вирішили цю проблему за допомогою бесіди, казок, роботи груп соціальної терапії тощо.

Опитані на ту ж саму тему директори (909 респондентів) рішуче заперечили виникнення будь-якої дискримінації в дитячих садках, наголошуючи при цьому, що зустрічаються діти різних національностей та особи, що мають різний колір шкіри. Було проведено тематичні заняття з використанням ляльок різного кольору. Щодо дітей іншого віросповідання, то зі слів директорів проблем не було, тому що відповідно до прав дитини їм було пояснено, що всі мають право на інше віросповідання і культуру. Саме завдяки проведеній профілактичній діяльності, а не лише внаслідок спостереження, проблеми зі схваленням та розумінням відмінності відсутні [5].

Директори підтвердили відповіді вчителів про те, що завдяки профілактичним діям, що проводяться у дошкільних навчальних закладах, явище дискримінації відсутнє.

Батьки (3163 респонденти), які відповідали в анкеті на питання щодо дискримінації, рішуче заперечили її прояв у дошкільних закладах, підкресливши що «вчителі постійно формують у дітей розуміння того, що всі діти повинні сприйматися однаково, що права всіх дітей рівні; докладають усіх зусиль, щоб це закарбувалося в їх пам'яті, подаючи власний приклад» [5].

На питання про недостатню діяльність з боку дошкільних закладів батьки надали заперечну відповідь. У відповідях батьки звернули увагу на те, що «вихователі часто змінюються (від початку це вже третя вчителька, яка опікується дітьми), що нівелює почуття їх безпеки» [5].

¹ Автор статті займав посаду директора Департаменту педагогічного нагляду Ради освіти в м. Катовіце. Отримав сертифікат, який дає право проведення оцінки, брав участь в розробці інструментів та оціночних досліджень, проведених в дошкільних навчальних закладах, школах і освітніх установах на території шльонського воеводства.

На прохання вчителів (654 респонденти) перелічити заходи, що організуються для запобігання дискримінації в дошкільних навчальних закладах, були вказані такі: профілактичні заняття на тему толерантності, бесіди, проекти, терапевтичні казки (розповіді, які представляють різні життєві ситуації, в яких діти висловлюють свої думки, оцінюють героїв), читання книжок, застосування ігор з допомогою слабшим на протидію їх виключення взагалі (наприклад зміна ролі), заняття на теми про різноманіття культур, Європейський Союз, звичаї, ігри, родинні свята; бесіди про людей похилого віку, повагу та толерантне ставлення до них, ситуативні бесіди (кращі іграшки, необхідність ділитися), тематика занять – я хороший друг, дружня допомога (похвала за таку допомогу), морально схвалювана поведінка, пояснення, як потрібно чинити в різних ситуаціях.

Директори (396 респондентів), яким було запропоновано висловитися на ту ж саму тему, підкреслили, що проводиться діяльність щодо запобігання випадкам дискримінації, незважаючи на те, що вони мають місце. Реалізуючи виховні програми, вчителі проводять заняття для дітей, пояснюючи їм їхні права; вчать толерантності, повазі до відмінностей інших осіб та їх потреб, емпатії, формують бажання допомагати слабшим та молодшим друзям. Організуються, наприклад, зустрічі з учасниками майстер-класів професійної терапії, на яких діти вчаться толерантного ставлення до людей з обмеженими можливостями. У разі потреби організуються заняття для дітей, які не беруть участь у вивченні релігії.

Висновки. Наведені відповіді респондентів вказують на те, що у дитячих садках – незважаючи на наявність дискримінації – проводиться діяльність, яка має на меті запобігти її виникненню. Це підтверджується статистикою проведеного дослідження: «Протидія дискримінації у дитячому садку за участю всієї громади закладу», в результаті якого виявлено, що з 909 оцінених дитячих садків тільки один не відповідав вимогам.

У навчанні дитини толерантності найважливішу роль відіграє її найближче оточення: родина та дитячий садок. Слід пам'ятати, що найкращим способом у формуванні толерантності є «бути толерантним самому». Це дуже важливо, оскільки дітям притаманне наслідування.

Колективи дошкільних навчальних закладів проводять широку дидактично-виховну діяльність, маючи на меті запобігати дискримінації та формувати у дітей толерантність. Найбільш пріоритетним напрямом діяльності в контексті досліджуваного явища, на наш погляд, є турбота про те, щоб дитина відчувала себе повноцінною. Почуття власної гідності та повага до самого себе формують здатність до самосхвалення, що у подальшому приводить до схвалення інших людей. На перший план висувається розуміння відмінностей між дітьми в дошкільній групі. Цьому допомагають інтеграційні ігри, бесіди, навчання розрізняти власні емоції, а також виховання емпатії.

Великий вплив на формування толерантної поведінки має також відповідно підібрана дитяча література, зокрема терапевтичні казки, які є поширеним виховним засобом, що використовується у дошкільних навчальних закладах.

Дидактично-виховна діяльність, спрямована на виховання толерантності, найбільш посилено проводиться з нагоди Міжнародного дня захисту дітей. Докладається чимало зусиль для вирішення питань, пов'язаних з дотриманням прав людини і їх повагою.

Будь-які прояви словесної дискримінації, які з'являються між дітьми, де прикладом є висміювання слабших, є неприпустимими.

Діяльність, яка проводиться в школі, набуває більшого значення та ефективності, коли вона підкріплена підтримкою батьків.

Підсумовуючи, зазначимо, що для того, щоб навчити дитину толерантності, потрібно:

- говорити з нею про толерантність, використовуючи іграшки, казки та книжки (обговорювати приклади конкретних героїв);
- турбуватися про різноманітність контактів, під час яких дитина зможе пізнати різні види середовища, культуру тощо, звертати увагу на те, як можна говорити про відмінності;
- звертати увагу на фільми та програми, які дивиться дитина, чи не містять вони висміювання відмінностей між різними людьми;
- висловлювати повагу до іншої особи у розмові з дитиною;
- приймати і поважати відмінні якості особистості у своїй родині;
- намагатися, щоб дитина приймала саму себе, внаслідок чого вона зможе приймати інших;

– формувати у дитини почуття власної гідності.

Варто оцінити той факт, що в Системі оцінки освіти впроваджено записи, які стосуються необхідності боротьби з дискримінацією. Це один із небагатьох чітких сигналів про необхідність боротьби з цим явищем в освітніх закладах. Дотримання цих вимог при одночасній, інтенсивній істотній підтримці дитячих садків та шкіл в процесі реалізації можуть зробити внесок до впровадження антидискримінаційної освіти в систему формальної освіти. Однак, зважаючи на наявність навіть не великої, але істотної підтримки з боку Міністерства національної освіти, можна констатувати, що діяльність, яка проводиться освітніми закладами, має очевидний та ефективний характер.

Перспективи подальших досліджень. У наш час, коли відкривається все більше можливостей, дуже важливо, щоб діти з раннього віку звикали до різноманіття та акцептації, оскільки проблеми толерантності будуть все частіше виникати у нашому суспільстві, особливо у сфері освіти та виховання.

Саме тому зазначений напрям потребує подальших досліджень і більш детального аналізу проблеми толерантності у польських дошкільних навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Doroszewski W. Słownik języka polskiego / red. W. Doroszewski. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1960. – Т. 2. – S. 516.
2. Gawlicz K. Dyskryminacja w szkole: obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce / red. K. Gawlicz, P. Rudnicki, M. Starnawski. – Warszawa: Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, 2015. – 416 s.
3. Jarczy-Adamska M., Rawłuszko M. Dyskryminacja i działania antydyskryminacyjne w szkołach na podstawie danych Systemu Ewaluacji Oświaty / M. Jarczy-Adamska, M. Rawłuszko; red. K. Gawlicz, P. Rudnicki, M. Starnawski // Dyskryminacja w szkole: obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. – Warszawa: Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, 2015. – S. 263–361.
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 // Dz. U. – 1997. – nr 78. – poz. 483 z późn. zm. – 56 s.
5. Platforma nadzoru pedagogicznego: <http://www.seo2.npseo.pl> Data dostępu: 30.06.2016
6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego // Dz. U. – 2015. – poz. 1270. – 10 s.
7. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty // Dz. U. – 2016. – poz. 1943 – 211 s.
8. Załącznik do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 sierpnia 2015 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek // Dz. U. – 2015. – poz. 1214. – 22 s.

References

1. Doroszewski, W. (1960). Słownik języka polskiego. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, t. 2, 516 p.
2. Gawlicz, K., Rudnicki, P. & Starnawski, M. (2015). Dyskryminacja w szkole: obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Warszawa, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, 416 p.
3. Jarczy-Adamska, M. & Rawłuszko, M. In K. Gawlicz, P. Rudnicki & M. Starnawski (Ed.). (2015). Dyskryminacja i działania antydyskryminacyjne w szkołach na podstawie danych Systemu Ewaluacji Oświaty. Dyskryminacja w szkole: obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Warszawa, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, pp. 263-361.
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (1997), nr 78, poz. 483, 56 p.
5. Platforma nadzoru pedagogicznego: <http://www.seo2.npseo.pl> Data dostępu: 30.06.2016
6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego. Dz. U., poz. 1270, 10 p.

7. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (2016). Dz. U., poz. 1943, 211 p.

8. Załącznik do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 sierpnia 2015 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek. Dz. U., poz. 1214, 22 p.

В статье представлена работа детских садов, направленная на противодействие дискриминации. Приведены результаты отчётов в этой сфере, а также представлены результаты оценки, проведенной в польских детских садах. Они указывают на широкий спектр действий, какие предпринимают учителя, директора и родители с целью предотвратить возникновение дискриминации по признаку расы, национальности, вероисповедания, пола и т. д.

Ключевые слова: противодействие дискриминации, детский сад, социальные стандарты, формирование отношений.

The article presents the activities of kindergartens aimed at preventing discrimination. It also presents the results of the reports on the issue and the results of evaluation studies conducted in Polish kindergartens. They show a wide range of activities that teachers, head teachers and parents take in order to prevent the occurrence of discrimination based on race, nationality, religion, gender, etc.

Key words: anti-discrimination activities, kindergarten, social norms, shaping attitudes.

Одержано 23.10.2017.